

Kirsi Salonen, *Kirkollisen oikeudenkäytön päälähteillä. Sacra Romana Rotan toiminta ja sen oikeudellinen tausta myöhäiskeskiajalla ja uuden ajan alun taitteessa* (Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 221), Suomen kirkkohistoriallinen seura: Helsinki 2012. 383 s.

Kirsi Salosen julkaisutoiminta on ollut määrällisesti tuotteliasta ja keskittynyt sisällöllisesti myöhäiskeskiajan kirkolliseen oikeuteen. Vuonna 2001 ilmestyi Salosen yleisen historian alaan kuuluva ensimmäinen väitöskirja *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages*.¹ Tämän jälkeen hän on ammentanut armon lähteestä useaan otteeseen. Suomenkielisen lukijakunnan ulottuville penitentiariaatti eli paavillinen 'katumustuomioistuim' tuli vuonna 2004 ilmestyneessä, keskiajantutkija Jussi Hanskan kanssa yhteisesti kirjoitetussa kirjassa *Kirkko, kuri ja koulutus*.² Penitentiariaatti ei tosin ollut tuomioistuin nykymerkityksessä, vaan katolisen kirkon byrokratiaan ja hallintohierarkiaan nivoutuva instanssi, jonka valtuuksiin kuului myöntää synninpäästöjä ja dispensaatioita (erivapauksia) tietyissä tilanteissa.

Vuonna 2008 ilmestyi ruotsalaisen Sara Risbergin kanssa toimitettu editio Uppsalan kirkkoprovinsia koskevasta penitentiariaattiaineistosta³ ja seuraavana vuonna samoin penitentiariaattiasiakirjoihin perustuva, Salosen vastaväittäjän Ludwig Schmutgen kanssa yhdessä toimitettu teos.⁴ Vuonna 2009 julkaistiin myös *Synti ja sovitus, rikos ja rangaistus*, jossa niin ikään oli kyse penitentiariaattiaineiston merkityksestä, tällä kertaa Suomen keskiajan historiassa.⁵ Ajallisesti nämä tutkimukset ovat kattaneet myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun taitteen. Nyt arvioitavana on Salosen

¹ Kirsi Salonen, *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages: The Example of the Province of Uppsala 1448-1527* (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Humaniora 313), Suomalainen tiedeakatemia: Helsinki 2001.

² Jussi Hanska & Kirsi Salonen, *Kirkko, kuri ja koulutus: Hengellisen säädyn moraalihistoriaa myöhäiskeskiajalla* (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 968), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2004.

³ Sara Risberg, & Kirsi Salonen (toim.), *Auctoritate Papae: The Church Province of Uppsala and the Apostolic Penitentiary 1410-1526*, National Archives of Sweden: Tukholma 2008.

⁴ Ludwig Schmutgen & Kirsi Salonen, *A sip from the "well of grace": medieval texts from the apostolic penitentiary*, Catholic University of America Press: Washington DC, 2009.

⁵ Kirsi Salonen, *Synti ja sovitus, rikos ja rangaistus: suomalaisten rikkomuksista keskiajalla* (Historiallisia Tutkimuksia 249), Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki 2009. Arvosteluja tästä kirjasta ks. *Mirator* (13) 2012, 109–113, <http://www.glossa.fi/mirator/pdf/i-2012/syntijasovitus.pdf> (Jussi Sallila), viitattu 22.11.2013, ja *Agricola* 26.9.2010 <http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/>, viitattu 22.11.2013 (Satu Lidman).

toinen väitöskirja *Kirkollisen oikeuden päälähteillä*, joka tarkastettiin Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa joulukuussa 2012.⁶ Myös tämä tutkimus liikkuu 1400- ja 1500-lukujen vaihteen paavillisen vallan ytimessä.

Vatikaanin arkiston mahdollisuudet

Salosen mielenkiinnon kohteena on Roomassa sijainneen *Sacra Romana Rota* -tuomioistuimen toiminta. Hän perustelee tutkimustehtävänsä viitaten aihepiiriä valottavien aiempien monografioiden vähäisyyteen sekä niissä käytettyjen lähteiden määrän ja lähdeanalyysin puutteisiin. Onkin totta, että *Rotaa* on tutkittu kohtuullisen vähän, mikä tekee Salosen kirjasta ainutlaatuisen ja korvaamattoman suomenkielisestä kirkkohistoriasta, oikeushistoriasta ja yleisemminkin yhteiskunta- ja kulttuurihistoriasta kiinnostuneille. Salonen selvittää erityisesti miten *Rota* toimi, millaisia tapauksia ja kenen toimesta siellä käsiteltiin, miten oikeusprosessit etenivät ja miten kauan ne kestivät, mikä oli niiden 'oikeudellinen tausta' ja maantieteellinen jakautuneisuus silloisen kristityn Euroopan alueella, sekä yleisemmin mikä oli Rotan merkitys aikalaisille.

Aiempaan *Rota*-tutkimukseen nähden Salonen operoi huomattavasti kattavamman lähdemateriaalin ja yksityiskohtaisen tilastollisen analyysin avulla. Lähdepohjan runsaus oikeustapauksissa laskettuna antaa tutkimukselle jo sinällään tiettyä vakuuttavuutta. *Rotaan* tuli ratkaistavia juttuja periaatteessa kaikkialta silloisesta kristikunnasta, mutta niiden maantieteellisessä jakautuneisuudessa oli huomattavia eroja. Esimerkiksi Iberian niemimaalta ja Italian alueelta niitä tuli molemmista kolmisenkymmentä prosenttia, mutta Brittein saaria koskeva vastaava luku oli tarkasteluajankohtana vain 1%, nykyisten Pohjoismaiden kohdalla vieläkin alhaisempi. *Rota* oli siis kaikkien kristittyjen käytössä, mutta käytännössä käsiteltävien asioiden maantieteellinen painottuneisuus oli huomattava.

Salosen käyttämään aineistoon kuuluu 5439 oikeusprosessia ja niistä säilyneet 27000 pöytäkirjamerkintää, joita säilytetään Vatikaanin Salaisessa Arkistossa. Tarkastelussa ovat erityisesti *Manualia Actorum* -sarjan neljä vuosikertaa (1466, 1486, 1506, 1526) sekä yhden *Rota*-audiittorin uran aikana käsiteltyjen oikeustapausten kokonaisuus 1400-luvun lopulta. Aineiston läpi käyminen on ollut kiistatta valtava urakka, olkoonkin, että kyse on suurelta osin varsin lyhyistä merkinnöistä. Niiden perusteella voi kuitenkin vastata monenlaisiin kysymyksiin, kuten Salonen osoittaa.

Salosen tutkimus sijoittuu lähinnä kirkkohistorian oikeus- ja hallintojärjestelmien rakenteita ja toimintaa selvittävään traditioon. *Rotan*, ja ylipäätään paavillisen oikeusjärjestelmän, tutkimus tarjoaa merkittävän mahdollisuuden ymmärtää myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun Eurooppaa sekä niitä käytänteitä, jotka etenkin ennen reformaatiota olivat kiinteä osa myös Pohjolan elämää.

Vastauksia määrällisiin kysymyksiin

Kirjan rakenne on selkeä, mutta hieman yksitoikkoinen. Ensin käydään läpi *Rotan* taustaa, sijoittumista paavilliseen hallintohierarkiaan ja tuomioistuimen toimintaan kytkeytyviä audiittorin (tuomarin), notaarin (kirjurin), advokaatin (asianajajan) ja prokuraattorin (asianhoitajat) virkoja, sekä oikeusprosessin etenemistä vaiheittain. Opimme muun muassa, että *Rota*-audiittorien joukosta löytyy keskiajan kuuluisia

⁶ Kirsi Salosen *lectio praecursoria* on julkaistu verkossa: *Historian tietosanomat Ennen ja nyt*: <http://www.ennenjanyt.net/?p=645>, viitattu 22.11.2013.

oikeusoppineita, kuten Guillelmus Durandus (n. 1230–1296), ja että audiittorina toimiminen saattoi toimia ponnahduslautana piispan virkaan. Salonen piirtää kuvan moniportaisesta virkakoneistosta, jossa kristikunnan riita-asioita hoitivat korkealle koulutetut miehet.

Seuraava pääluke keskittyy lajittelemaan *Rotassa* käsiteltyjä oikeustapauksia niiden luonteen, maantieteellisen sijoittumisen ja käsittelyaikojen pituuden perusteella. Huomionarvoista on, että 80% *Rotassa* käsitellyistä tapauksista oli virkakiistoja. Omaisuuteen liittyviä riita-asioita oli 14%, mutta avioliittoasioita vain 1%. Jäljelle jääneet 5% koostuivat 'muista kiistoista', joihin lukeutui muun muassa sekalainen joukko väkivalta-asioita ja arvovaltaa koskevia erimielisyyksiä. Mielestäni *Rotaa* on näin ollen pidettävä leimallisesti virkatuomioistuimena, vaikka Salonen korostaakin myös muiden juttujen merkitystä. Avioliittoa koskevien riitojen pienen määrän huomioon ottaen niiden käsittelyyn käytetään kirjassa varsin paljon sivuja. Kiinnostavaa sen sijaan on havainto, että virkakiistojen syyt olivat moninaisempia kuin aiemmin on oletettu.

Salonen pyrkii kumoamaan aiemman tutkimuksen teesin paavillisen oikeudenkäytön byrokraattisesta tehottomuudesta ja osapuolille suuria kustannuksia aiheuttaneesta hitaudesta kiinnittämällä huomiota *Rota*-prosessien kesto. Valitun esimerkkiaudiittorin kausilla käsitellyistä jutuista jopa 46% oli ohi yhdessä kuukaudessa ja todella pitkäkestoisten prosessien määrät olivat hyvin pienet. Kutakin juttua koskevien pöytäkirjamerkintöjen määrällinen analyysi kuitenkin osoittaa, että kyse ei ollut *Rotan* tehokkuudesta, sillä noin 70% aloitetuista oikeusprosesseista ei koskaan edennyt tuomioon asti, vaan monet niistä jätettiin tarkoituksella kesken. Tulos antaa tuomioistuimen toiminnasta ja aikalaisten tavasta hyödyntää oikeutta uudenlaisen kuvan. Salosen johtopäätös on, että oikeusprosessin aloittaminen toimi 'pelotteluna', joka johti toivottuun lopputulokseen myös ilman tuomioistuimen päätöstä.

Neljännessä luvussa kirjoittaja määrittelee tehtäväkseen selvittää *Rota*-prosessit mahdollistaneita oikeudellisia rakenteita, kuten avioliitto- ja omaisuusriitoihin sekä virkanimityksiin liittyviä kanonisen oikeuden säädöksiä. Teksti altistuu nyt turhalle toistolle. Olisi tuntunut luontevammalta kertoa esimerkiksi avioesteistä, patronaattioikeuksista tai muista *Rota*-prosessien käynnistymiseen keskeisesti liittyvistä tekijöistä jo edellisessä luvussa, kun oikeusjuttujen 'lajit' tulivat ensimmäisen kerran esiin. Tämän osion sisältö jää myös paikoin irralliseksi *Rota*-yhteyksistään, etenkin kun siinä viitataan runsaasti Penitentiariaattiin.

Viimeinen varsinainen pääluke erottuu muista, sillä se rakentuu Uppsalan kirkkoprovinsia koskevan *Rota*-aineiston varaan. Tämä mahdollistaa konkreettisemmän kuvan paavillisen oikeusjärjestelmän merkityksestä ja toiminnasta yhden esimerkkialueen kohdalla. Lukija saa tilaisuuden tutustua muun muassa Turun hiippakuntaan kuuluneen Mynämäen seurakunnan kirkkoherran viran hallinnasta 1400-luvun lopulla syntyneisiin erimielisyyksiin. Tässä luvussa kirjoittaja vastaa Uppsalan materiaalin perusteella edellisistä luvuista tuttuihin kysymyksiin. Näitä ruotsalaisia *Rota*-prosesseja oli käsiteltyllä ajanjaksolla kuitenkin yhteensä vain 12, joten niiden perusteella saatava tilastollinen tieto ei ole sinänsä verrannollinen muuta Eurooppaa koskeviin tuloksiin, kuten Salonen huomauttaakin. Ruotsalaiset eivät vieneet asioitaan *Rotaan*, vaikka tämän mahdollisuuden olemassaolosta oltiin tietoisia.

Lopuksi

Takakannen teksti lupaa kirjan 'haastavan vanhat tulkinnat', joiden mukaan 'paavillinen oikeudenhoito oli korruptoitunutta ja liiallisen byrokraattisuutensa vuoksi erittäin hidasta'. Näin se haluaa 'mullistaa kuvan Rotan roolista korkeimpana paavillisena

tuomioistuimena' tutkimallaan ajanjaksolla. Kerätessään aineistoaan Salonen on tehnyt kiistatta pökerryttävän urakan. Palkintona tästä on tutkimus, joka tuo aidosti lisää tietoa aihepiiriinsä liittyen. Kyse ei kuitenkaan ole kirjasta, joka lukukokemuksena erityisesti tempaisisi mukaansa, sillä sen ilmaisu on hieman puuduttavaa.

Luettavuuteen vaikuttavat myös tekstin sisältämät lukuisat latinankieliset termit, joista keskeisimmät olisi ollut hyvä koota selityksineen kirjan loppuun käsitelistäksi ja muut sijoittaa pääosin alaviitteisiin. Paikannimi- ja henkilöhakemisto sen sijaan ilahduttavat, samoin kuin paavillisen hallintojärjestelmän rakenteita ja virkojen keskinäisiä suhteita selventävät taulukot. Mukaan on myös otettu muutamia valokuvia alkuperäislähteistä sekä muuta asiaan kuuluvaa kuvamateriaalia. Suurin osa liitteistä on tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti taulukoita, joissa kvantitatiivisesti käsitellyn aineiston luovuttamat faktat esitellään eri tavoin ryhmiteltyinä.

Tilastollinen analyysi on siis kiistatta tutkimuksen vahvuus ja keskeinen ominaispiirre, mutta siihen panostaminen on osittain johtanut sinänsä kiinnostavan asiasisällön ja laajempien merkityksien hautautumiseen numeraalisen esittämisen alle. Salosen pääargumentiksi muodostuu, ettei oikeus toteutunut *Rotan* kautta siinä määrin ja sillä tavalla kuin aiempi tutkimus on väittänyt. Tämä johtui oikeusjuttujen osapuolista, jotka käyttivät *Rotan* tarjoamia mahdollisuuksia hyväkseen tavoitellessaan omia etujaan. Esimerkiksi juuri tähän oikeuden 'käyttämisen' teemaan (*Justiznutzung*)⁷ olisi voinut paneutua hyödyntämällä tutkimuskirjallisuutta syvällisemmin. Tällaisenaan lopputulos ei avaa käsitellyn ajanjakson oikeustodellisuutta kovin laajasti. Myös periodin poliittisen ja kulttuurisen kontekstin hieman laajempi tarkastelu olisi helpottanut *Rotan* sijoittamista aikansa eurooppalaisuuden maisemaan.

Tutkimus antaa kuitenkin vakuuttavan kuvan laajalle levittäytyneen kristikunnan monisäikeisestä hallintojärjestelmästä keskiajan ja uuden ajan taitteessa, ja osoittaa tekijänsä perehtyneisyyttä aiempaan, valtaosin saksankieliseen *Rota*-tutkimukseen. Kirja toimii rohkaisevana esimerkkinä tilastollisen analyysin mahdollisuuksista vanhempien aikojen tutkimuksessa. Kvantitatiivisen tutkimusotteen keskeisyyden huomioon ottaen tutkimustuloksien graafisiin esityksiin olisi tosin voinut panostaa enemmän, ja maantieteellistä jakaumaa olisi voinut havainnollistaa myös kartan avulla.

Tätä Kirsi Salosen paavillista oikeudenkäyttöä tarkastelevaa tutkimusta, kuten myös hänen aiempia teoksiaan, voi pitää eräänlaisena pioneeritoimintana kahdestakin syystä. Ensinnäkin hän tuo tutkimuskäyttöön laajan ja osin ennen käyttämättömän aineistoin, toiseksi hän soveltaa järjestelmällisesti kvantitatiivista metodologiaa, mikä ei ole ihmistieteissä mitenkään itsestään selvää. Tutkimuksellaan Salonen näyttää, miten lyhyistäkin arkistomerkinnoista voi saada puristetuksi monenlaista tietoa. Näin hän havainnollistaa määrällisen tutkimusotteen mahdollisuuksia tavalla, jota myös muunlaisen materiaalin kanssa työskentelevät tutkijat voivat harkita hyödyntävänsä. Kenties englanninkieliset alkusanat ja lopun saksankielinen tiivistelmä ennakoivat sitä, että Salosen *Rota*-tutkimus saa tulevaisuudessa myös ansaitsemaansa kansainvälistä näkyvyyttä.

⁷ Esimerkiksi Ralf Brachtendorf, *Konflikte, Devianz, Kriminalität: Justiznutzung und Strafpraxis in Kurtrier im 18. Jahrhundert am Beispiel des Amts Cochem*, Tectum: Marburg 2003; Christine D. Schmidt, *Sühne oder Sanktion? Die öffentliche Kirchenbusse in den Fürstbistümern Münster und Osnabrück während des 17. und 18. Jahrhunderts* (Westfalen in der Vormoderne 5), Aschendorff: Münster 2009; Martin Dinges, 'Justiznutzung als soziale Kontrolle in der Frühen Neuzeit', teoksessa Andreas Blauert & Gerd Schwerhoff (toim.), *Kriminalitätsgeschichte: Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte der Vormoderne* (Konflikte und Kultur – Historische Perspektiven 1) Universitätsverlag Konstanz: Konstanz 2000, s. 503–544.

Satu Lidman, FT
Turun yliopisto
satu.lidman[at]utu.fi